

УДК 599.742.17:639.113(477)

АНАЛІЗ СПОСОБІВ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ПОЛЮВАННЯ НА ЛИСИЦЮ ЗВИЧАЙНУ СТЕПОВОЇ ЗОНИ УКРАЇНИ

Домніч А. В., Бугло Д. О., Лебедева Н. І., Домніч В. І.

Аналіз способів та результативності полювання на лисицю звичайну степової зони України. — А. В. Домніч, Д. О. Бугло, Н. І. Лебедева, В. І. Домніч. — Багаторічні дослідження проводились на території степової зони України у 1993-2011 роках. Матеріал досліджень збирався під час полювань, також використовувались данні відомчих матеріалів та анкетного опитування. Проаналізовано динаміку чисельності та здобування лисиці звичайної на території степової зони та України у цілому за 27 річний період; способи полювання на хижака та їх результативність. Встановлено, що в сучасних умовах найбільш поширеними способами полювання на лисицю є здобування її під час полювання на зайця-русака (29,2 %) та полювання з використанням мисливських собак (47,5 %). Найбільшу кількість лисиць здобувають у листопаді та грудні, а найпоширенішими видами полювання у ці місяці є полювання з лайками у очеретяних заростях (61,0 % та 47,0 % відповідно) та відстріл під час полювання на зайця (30,5 % та 39,0 % відповідно). Статеве співвідношення у промисловій вибірці складало 1♂ : 1,3♀. Самці здобуваються частіше під час полювання з собаками (лайками, курихаарами, дратхаарами та норними собаками) та із засідки під час гону, а самці – під час облавного полювання, з лайками, полювання на зайця та з підходу.

Ключові слова: лисиця звичайна, полювання, види полювання, динаміка чисельності, динаміка здобування, мисливський сезон, породи мисливських собак.

Адреса: Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна, 69600, e-mail: lebnatalya@ukr.net, domvidbio@gmail.com

The analysis of techniques and effectiveness of foxhunting in the steppe zone of Ukraine. — A. V. Domnich, D. O. Buglo, N. I. Lebedeva, V. I. Domnich. — In 1993-2011 a lot of research was conducted on the territory of the steppe zone of Ukraine. The research matter was gathered during hunting; also the data of official matter and survey data were used. The dynamics of population and hunting of the red fox on the territory of the steppe zone and Ukraine in general was analyzed for the period of 27 years. The analysis was also conducted concerning the techniques of hunting the carnivore and their effectiveness. It is established that under the present-day conditions the most widespread foxhunting techniques are killing the red fox while hunting the brown hare (29.2%) and hunting with hounds (47.5%). A large quantity of red fox is killed in November and December using the most common techniques such as hunting with laikas in reeds (61.0% and 47.0% respectively) and shooting during hare hunting (30.5% and 39.0% respectively). Sex correlation in industrial sample makes 1♂ : 1,3♀. Vixens are more often killed while hunting with hounds (laikas, German shorthaired pointers, German wirehaired pointers and earth dogs) or ambushing; dog foxes, in their turn, are killed while beating up, hunting with laikas, hare hunting or stalking.

Key Words: red fox, hunting, techniques of hunting, dynamics of population, dynamics of hunting, hunting season, breeds of hounds.

Address: Zaporizhzhya National University, Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine, 69600, e-mail: lebnatalya@ukr.net

Вступ

Збереження біологічного різноманіття та раціональне використання його ресурсів є одним з найважливіших завдань сучасності. Щодо мисливського господарства, це вимагає такої організації системи експлуатації мисливських ресурсів, при якій забезпечувалося б збереження їх видового різноманіття та підтримання стійкого балансу між приростом і вилученням у кожній місцевій популяції (Дежкін, 1977, Навганек, 2007, Волох, 2004, Домніч, 2008).

Лисиця звичайна (*Vulpes vulpes* L., 1758) має велику екологічну пластичність, завдяки чому пристосувалась до мешкання в різноманітних ландшафтах. Загально визнаним є достатньо велике значення лисиці як об'єкту хутрового промислу. Вже з XI ст. вона була головним об'єктом хутро-

вого промислу степової зони України (Тимченко, 1972; Кириков, 1983). На думку Л.С. Шевченко (1986), лисиця, як найбільш масовий хижак, вимагає визначення її практичного значення не в цілому на всьому ареалі, а в окремих конкретних регіонах залежно від умов певних біоценозів, господарств тощо. Попередня вивченість лисиці не знімає питань, пов'язаних як з оцінкою стану популяції цього хижака, так і з визначенням практичного значення та особливостями управління її популяціями.

Полювання на лисицю і зараз залишається популярним серед мисливців. Існує значна кількість способів здобування хижака: облавне полювання, полювання з підходу, з собаками, на приваду, з манком, на засідці тощо. Результативність певного

способу здобичі звіра залежить як від вправності мисливця, так і від особливостей певного регіону (погодних умов, представленості певних біотопів тощо). До того ж будь-який спосіб полювання несе в собі елемент вибірковості, виникає безперервна елімінація за певними ознаками, що може призвести до втрати популяцією рівноваги, а в подальшому втрати продуктивних якостей. Тому питання впливу певних способів полювання на стан популяцій тварин потребує детальних досліджень.

Метою нашої роботи було проаналізувати результативність різних способів полювання на лисицю звичайну та визначення їх впливу на співвідношення статей хижака.

Матеріали та методи

Багаторічні дослідження проводились на території степової зони України у 1995-2011 роках. Степ розташовується в зоні помірних широт з досить активною атмосферною циркуляцією, переважно з перенесенням повітряних мас. Клімат району досліджень є помірно-континентальним. Відрізняється спекотним і сухим тривалим літом та зимою з періодичними відлигами й нестійким сніговим покривом. Характерна риса степової зони – це значна амплітуда коливань кліматичних показників, як за окремими роками, так і за окремими місяцями в різні роки. Добре прослідковуються внутрішньо річні контрасти: випадкове чергування морозних днів з відлигами, стрибки у випаданні літніх опадів тощо (Бельгард, 1971; Географічна енциклопедія України, 1990, Чибилев, 1990).

Динамічна неврівноваженість степових екосистем прослідковується в усіх природних компонентах цієї ландшафтної зони. Співвідношення тепла й вологості зумовлює характер ґрунтів та рослинності. Поряд із степовим типом рослинності (підтипи різнотравно-ковилових степів та їх петрофільні й псамофільні різновиди, лугові й чагарникові степи) тут зустрічаються лісовий (підтип байрачний, заплавний та штучний ліси), луговий, болотяний та водяний типи (Бельгард, 1971; Чибилев, 1990). Суттєве перетворення природних угідь степової зони відбулося у ХХ столітті. Ковилові й типчакові степи перетворились на ріллю й випаси. У зв'язку з розорюванням степів значно скоротилася й площа степових заростей кущів. Ще швидше відбулося зникнення степових лісів (Кириков, 1983, Волох, 2014).

Тваринний світ представлено переважно степовими видами. Але по заплавах річок формується фауна, яка містить як степові, так і лісові види тварин. Сучасний розподіл і чисельність тварин степової зони зумовлені, в першу чергу, тими змінами, які відбулися під впливом людської діяльності, зокрема антропогенної трансформації ландшафтів. Під впливом людини формується особлива група комплексів – антропогенні ландшафти. Зараз на території району досліджень можна виділити три територіальних угруповання: природні,

природно-антропогенні (квазіприродні) та антропогенні (Кириков, 1983; Шищенко, 1984, Волох, 2014).

Не дивлячись на те що територія степової зони України значно перетворена людською діяльністю, екологічні умови, зокрема різноманіття кормової бази, наявність місць для норіння, з урахуванням високої екологічної пластичності лисиці свідчать про сприятливість умов зазначеного регіону для мешкання хижака (Лебедева, 2003).

Дослідження проводились на території Херсонської, Запорізької, Дніпропетровської, Донецької областей та степової лісомисливської природної зони Харківської області у 1993-2011 роках. Матеріали польових досліджень збирався під час полювань. У Запорізькій та Херсонській областях автори приймали участь у 70 полюваннях. В Харківській області дослідження проводились під час рейдової роботи з охорони мисливських угідь, під час яких в порядку регулювання чисельності хижаків особисто Бугло Д.О. було здобуто 58 лисиць. Під час польових досліджень обов'язково реєстрували дату, час, погодні умови, біотопічну приуроченість, кількість учасників полювання, наявність собак та їх породи, кількість зустрінутих та здобутих хижаків та інші особливості біології досліджуваного виду.

Для аналізу динаміки чисельності та здобування лисці на території України, і зокрема степової зони, використано відомчі матеріали Державного агентства лісових ресурсів України. Зручним показником циклічних змін чисельності тварин є експоненціальна швидкість росту (r), яка визначається за формулами:

$$\frac{N_t}{N_0} = e^{rt}; \ln e^r = r, \text{ де}$$

N_0 – початкова чисельність;

N_t – чисельність в момент t ;

e – основа натурально логарифму [189].

Абсолютне значення $r > 0$ свідчить про зростання, а $r < 0$ – про зниження чисельності популяції тварин.

Аналіз результативності певних способів полювання на лисицю проводили за даними отриманими групою мисливців, що спеціалізується на здобуванні лисиці звичайної впродовж шести мисливських сезонів (2005-2011 рр.). Складалась ця група з 4-5 осіб та на кожному полюванні мала в середньому 3-4 мисливських собаки. За зазначений період група здійснила 185 виходів на полювання, під час яких було здобуто 958 особин хижака.

В роботі було використано данні анкетного опитування мисливців та співробітників мисливських господарств. Опитуванням було охоплено 20 областей України, розіслано понад 700 анкет, з яких повернулось понад 300, в тому числі зі степової зони – 209. В анкетах пропонувались питання, які висвітлюють окремі аспекти біології лисиці та

особливості полювання на хижака у різних регіонах України.

Результати та обговорення

Характеристика динаміки чисельності та здобичі лисиці. Для тварин характерні неперіодичні коливання чисельності їх популяцій (Домніч та ін., 2011). За період з 1983 року по 2008 рік динаміка чисельності лисиці степової зони України характеризується загальною тенденцією до зменшення поголів'я (рис. 1), показник експоненційної швидкості росту складає $-0,02$. За досліджуваний період можна виділити 3 піки чисельності з періодичністю 1-4 роки. Максимальна чисельність хижака спостерігалась у 1998 році, після чого вона різко знижується. У 2008 році чисельність лисиці зменшилась майже у двічі в порівнянні із 1998 роком.

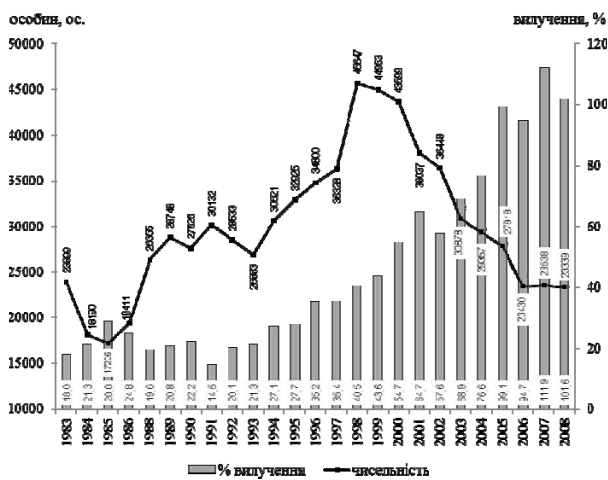

Рис. 1. Динаміка чисельності та відсоток вилучення тварин із популяції лисиці степової лісомисливської зони України

Fig. 1. Dynamics of number and percent of animals elimination from fox population of steppe zone of Ukraine

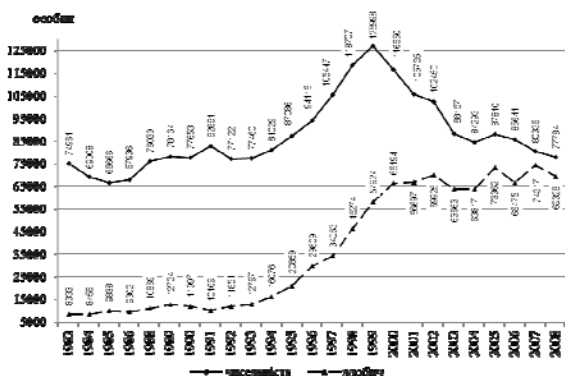

Рис. 2. Динаміка чисельності та здобичі лисиці на території України

Fig. 2. Dynamics of number and take of a fox in territory of Ukraine

В той же час здобування лисиці стабільно зростає (рис. 1), у 2008 році у порівнянні з 1983 роком здобич хижака збільшилась у 5,5 разів. Відсоток вилучення тварин коливався від 14,5 % до 111,9 %, в середньому складав 46 %. Різке зменшення чисельності хижака у 1999-2008 роках може бути пов'язане з антропогенним навантаженням (коефіцієнт кореляції між чисельністю та здобиччю лисиці складає $r = -0,42$). Відсоток вилучення тварин із популяції в цей період в середньому складає 77,3 %.

Циклічні зміни чисельності цього виду в Україні та степовій лісомисливській зоні відбуваються не синхронно. За період з 1983 року по 2008 рік динаміка чисельності лисиці на території України характеризується загальною тенденцією до збільшення поголів'я (рис. 2), показник експоненційної швидкості росту складає $0,002$. Піки чисельності хижака не співпадають за часом – на території степової зони вони спостерігались дещо раніше, ніж в цілому по Україні. За досліджуваний період на території України можна виділити 5 піків чисельності хижака, періодичністю 1-7 років.

Максимальна чисельність лисиці на території України спостерігалась у 1999 році (рис. 2). Експоненційна швидкість росту у 1983-1999 рр. складає $0,03$. З 1999 року спостерігається різке зменшення чисельності хижака (експоненційна швидкість росту складає $-0,05$), але не сягає показників 1983 року.

Здобування лисиці як в цілому по Україні, так і на території степової зони, зростає. Так чисельність цього виду у 2008 році збільшилась майже на 3000 особин в порівнянні із 1983 роком, а здобич – майже у 8 разів. За досліджуваний період відсоток вилучення лисиці в Україні коливався від 11,1 % до 92,5 % (в середньому складає 40,5 %). Як на території степової зони так і України у цілому, найбільшими відсотками вилучення тварин із популяції вирізняються 1999-2008 роки. У середньому в Україні за цей період він складав 72,4 % (рис. 2).

Характеристика способів здобування лисиці. Види та способи полювання постійно змінюються, залежно від доступних технічних засобів (зброї, транспорту, спорядження), а також мети здобування звіра – отримання матеріальних благ чи задоволення спортивно-рекреаційних потреб мисливця. Метою спортивного (аматорського) полювання є, головним чином, відпочинок, що визначає обов'язкову участь мисливця, зацікавленого в таких методах або способах, які надають йому можливість активного спілкування з природою і пов'язують результат полювання з його безпосередньою участю (Харченко и др., 2003; Романов и др., 2005; Окарга, 2008; Hromas, 2010; Mtrcel, 2010).

Згідно діючого законодавства в Україні полювання може здійснюватися з використанням мисливської вогнепальної зброї, собак мисливських порід, такими способами: індивідуальне, колективне, облавне. Сітки та пастки можуть використовуватися лише для відлову тварин живцем (ЗУ «Про мисливське господарство та полювання, 2000).

На території степової зони України лисицю здобувають під час полювання облавного; загоном; з підходу; на приваду; із засідки; із застосуванням собак та манків. Використання вогнепальної зброї здебільшого залежить від вподобань мисливця. На території наших досліджень для здобування лисиці частіше використовуються гладкоствольні рушниці 20, 16 і 12 калібрів, твердий шліфований шрот № 1 – 00, а також нарізною зброєю калібру 5,6 мм.

Зараз більшість приватних мисливських господарств України спрямовують свою діяльність на розведення копитних тварин (кабан, козуля, олень), мають відносно невелику площу – 4-25 тис. га, з яких від 40 % до 90 % це лісові угіддя. Тому на території таких господарств відстріл хижака проводиться єгерями та застосовують певні види полювання на лисицю. Зокрема на приваді, із норними собаками на норах, а також під час полювання на копитних, що сприяють зменшенню рівня фактору турбування для інших тварин та не змушують їх виходити за межі господарства. Господарства системи Українського товариства мисливців та рибалок (УТМР), здебільшого мають господарську спрямованість на пернату та хутрову дичину, площу угідь від 30 до 120 тис. га, з яких близько 90% це польові угіддя, та достатню кількість мисливців – членів організації. Тому лисицю тут здобувають під час колективного полювання та з собаками, а також під час полювання на зайця.

Застосування тих чи інших способи здобування лисиці залежить як від зони розташування мисливських угідь (степова, лісостепова, поліська тощо), так і від структури та мозаїчності самих угідь (великі або дрібноконтурні лісові масиви, наявність сухих очеретів і балок з чагарниками, болота з островами, кількості населених пунктів, наявності не-санкціонованих смітників), а також спрямованості діяльності господарства (копитні, перната дичина, хутрові). Проведений нами аналіз свідчить ще про те, що перелік застосовуваних способів полювання на лисицю змінюється в часі.

У 1993-1998 роках більшість особин здобували під час облавного полювання на зайця та облавного полювання (рис. 3). Полювання з собаками застосовувалось у 8,1 % випадків. У цей період частіше мисливці використовували такс. У Пологівському, Запорізькому та Михайлівському районах Запорізької області у мисливські сезони 1996 та 1997 років групи мисливців здобували до 100 особин лисиці. В ці роки окремі мисливці-заводчики норних собак на мисливській сезон брали відпустки, утворювали бригаду і заключали угоди з трьома – чотирма мисливськими господарствами. Такий бригадний підрозділ давав можливість кожний день мати на полюванні «свіжу» собаку. В ті роки отримані кошти за хутро перекривали витрати на утримання собак та організацію полювання.

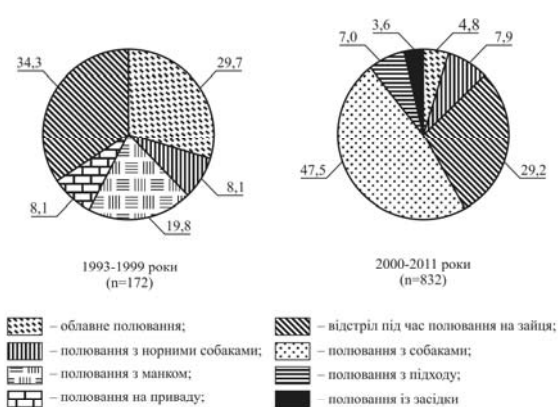

Рис. 3 – Відсоткове співвідношення лисиць здобутих різними способами полювання на території степової зони України

Fig. 3 - The percentage of taken foxes in different ways of hunting for territories of a steppe zone of Ukraine

Треба відмітити, що в цей період полювання з манком використовувалося досить часто. Так наприклад, за даними анкетного опитування мисливців Михайлівського району Запорізької області у сезон полювання 1996-1997 років облавному полюванню надавали перевагу 48,8 %, а полюванню з манком – 37,2 % мисливців.

Полювання на приваду з потаском із засідки, який зараз майже не застосовується мисливцями, дуже давній та практично забутий спосіб. Він не потребує значних матеріальних витрат, великої кількості людей, не створює фактору неспокою для інших тварин (особливо в січні-березні, коли народжуються порослята і активно розвивається плід у оленячих) і надає змогу регулювати чисельність всіх видів диких хижаків у тому числі бродячих собак і котів. Додатково надає можливість проводити відстріл в місцях, де це зручно для єгерів або мисливців. Він є оптимальним для щоденного застосування в роботі єгерського складу мисливського господарства.

В Харківській області цей спосіб полювання став відроджуватись після 2000 року завдяки збільшенню кількості приватних господарств, відносно невелика площа угідь яких вимагає застосування саме таких способів регулювання чисельності хижаків.

У 2000-2010 році лисиць частіше здобували під час полювання на зайця та з використанням собак, 29,2 % та 47,5 % відповідно (рис. 3). У цей період популярнішим стає полювання з лайками, лягавими (курцхаари та дратхаари). Під час облавного полювання використовують як собак однієї породи, так і декількох одночасно. Так, наприклад, у Запорізькій області використовують лайок у купі з дратхаарами. У степовій частині Харківської області застосовують гончаків або лайок у купі з норними породами. Таке поєднання різних порід собак збільшує ефективність полювання, зокрема в очеретах та густих заростях, особливо після випадіння снігу який засипає трав'яні та очеретяні заломы створюючи мережу міцних тунелів, якими лисиці переміщуються, залишаючись недосяжними.

ми для лайок і гончаків. При наявності льодової корки на снігу застосування лайок і гончих без норних взагалі недоцільно. Для полювання на лисицю у норах зараз в степовій зоні частіше застосовують ягдтер'єрів та гладкошорстних фокстер'єрів, а такс – коли треба вигнати хижака зі сховища системним дратуванням. У цей період мисливці почали використовувати й інші способи полювання – полювання з підходу та із засідки.

Хронографічні особливості та результативність полювання на лисицю. На території Запорізької області в період 2005-2011 років групою мисливців, що спеціалізувалась на полюванні на лисицю, було здобуто 958 особин, а кількість здобутих під час одного полювання тварин складає 5,2 ос. (табл. 1). Найбільшу кількість лисиць було здобуто у мисливський сезон 2006-2007 років (256 ос.), а найменшу – у сезон 2010-2011 роках (93 ос.). Результативність здобування лисиць за досліджуваний період коливалась від 1 до 13 ос., а в середньому за період – 5,2 особини на одне полювання.

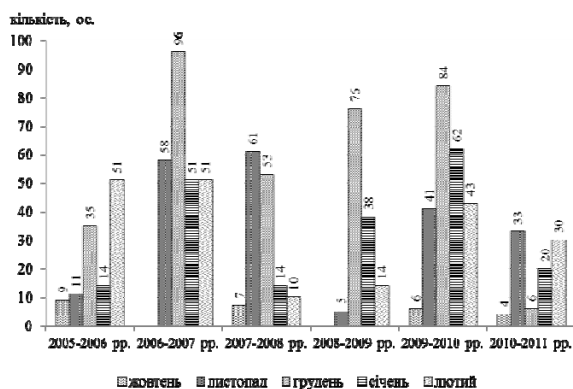

Рис. 4. Кількість здобутих лисиць (n=958) на території Запорізької області за місяцями мисливського сезону
Fig. 4. The quantity of taken foxes (n=958) in Zaporozhye area territory on hunting season months

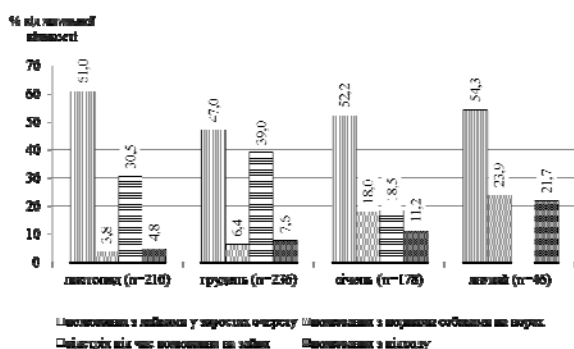

Рис. 5. Відсоткове співвідношення лисиць здобутих різними способами на території Запорізької області у 2005-2010 роках за місяцями мисливського сезону
Fig. 5. The percentage of taken foxes in different ways in Zaporozhye area territory in 2005-2010 on hunting season months

У мисливські сезони в період 2005-2011 років щомісячно групою мисливців на території Запорізької області здобувалось від 4 до 96 особин (рис. 4). Під час досліджуваних мисливських сезонів частіше хижака здобувають у листопаді та грудні. Кількість лисиць здобутих у січні різко коливається за мисливськими сезонами (рис. 4).

За період 2005-2010 років на території Запорізької області найбільша кількість лисиць здобувалась у листопаді та грудні (31,3 % та 35,2 % відповідно). На перше місце за кількістю здобутих лисиць за досліджуваний період у всі місяці мисливського сезону можна поставити полювання з лайками у заростях очерету (47,0-61,0 %), на друге – відстріл хижака під час полювання на зайця (18,5-30,5 %) (рис. 5). Полювання з підходу частіше застосовується мисливцями у лютому. Кількість здобутих лисиць під час полювання з норними собаками на норах збільшується від листопада до січня (рис. 5), що пов'язано із підготовкою хижаків до гону в січні-лютому.

При цьому в степовій зоні Харківської області найбільша кількість добутих лисиць за одне полювання (від 6 до 11 тварин) спостерігалась в жовтні-листопаді при полюванні в очеретах з використанням гончаків у купі з норними. А найменша кількість добутих тварин (від 0 до 1 тварини) в грудні-січні при полюванні в дрібних лісових масивах загоном без собак або лише з лайками. Така низька результативність підтверджує факт тяжіння лисиці до нір на початку гону в грудні і під час гону в січні.

Аналіз матеріалів щодо полювань із різними породами собак свідчить, що їх результативності вища при різних комбінаціях порід мисливських собак. Так під час монопородних виходів (n=65) на території Запорізької області у 2005-2011 роках було здобуто 234 лисиці, при комбінаціях порід (n=122) – 749 лисиць, на 1 полювання припадає 3,6 та 6,1 особин відповідно.

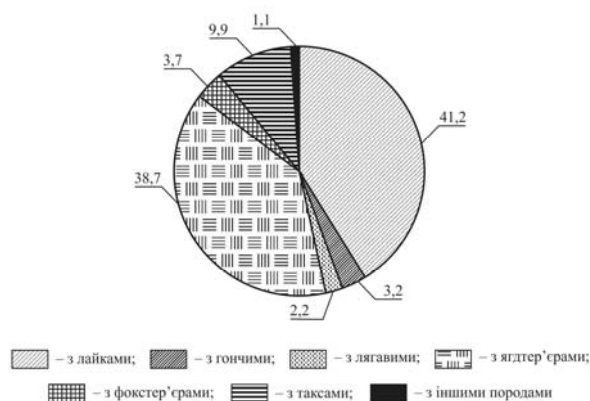

Рис. 6 – Відсоткове співвідношення здобутих лисиць (n=2060) під час полювань із застосуванням мисливських собак у різних комбінаціях порід у 1993-2011 роках
Fig. 6 - The percentage of taken foxes (n=2060) during hunting with hunting dogs use in different breeds combinations in 1993-2011

Таблиця 1. Результативність полювання на лисицю на території Запорізької області
Table 1. Productivity of hunting for a fox in Zaporozhye area territory

Район	2005-2006			2006-2007			2007-2008			2008-2009			2009-2010			2010-2011			усього		
	Кількість полювань	Кількість здобутих тварин	кількість здобутих на 1 полювання	Кількість полювань	Кількість здобутих тварин	кількість здобутих на 1 полювання	Кількість полювань	Кількість здобутих тварин	кількість здобутих на 1 полювання	Кількість полювань	Кількість здобутих тварин	кількість здобутих на 1 полювання	Кількість полювань	Кількість здобутих тварин	кількість здобутих на 1 полювання	Кількість полювань	Кількість здобутих тварин	кількість здобутих на 1 полювання	Кількість полювань	Кількість здобутих тварин	кількість здобутих на 1 полювання
Бердянський	-	-	-	-	-	-	-	-	2	26	13	-	-	-	-	-	-	2	26	13	
Василівський	-	-	-	-	-	-	1	2	2	1	2	2	1	6	6	-	-	3	10	33	
Веселівський	-	-	-	2	11	5,5	1	1	1	2	16	8	4	35	8,8	-	-	9	63	7	
Гуляйпільський	-	-	-	2	9	4,5	-	-	-	2	2	1	1	12	12	3	1	0,3	8	24	3
Запорізький	3	6	2	11	31	2,8	7	24	3,4	4	5	1,3	6	18	3	3	-	34	84	24	
Кам'янсько-Дніпровський	-	-	-	4	22	5,5	4	13	3,3	1	12	12	1	7	7	3	16	5,3	13	70	54
Куйбишевський	3	12	4	5	30	6	4	20	5	-	-	-	-	-	-	-	-	12	62	52	
Мелітопольський	1	4	4	2	20	10	1	1	1	1	3	3	6	39	6,5	2	10	5	13	77	59
Михайлівський	5	21	4,2	10	82	8,2	5	44	8,8	2	9	4,5	3	36	12	1	4	4	26	196	7,5
Новомиколаївський	-	-	-	2	1	0,5	2	3	1,5	-	-	-	1	2	2	1	6	6	6	12	2
Оріхівський	1	2	2	-	-	-	2	6	3	6	16	2,7	1	2	2	6	21	3,5	16	47	2,9
Пологівський	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	-	-	-	-	-	-	1	1	1
Приазовський	-	-	-	-	-	-	2	9	4,5	-	-	-	-	-	-	1	5	5	3	14	4,7
Розівський	5	36	7,2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	36	7,2
Токмацький	1	6	6	-	-	-	-	-	-	1	3	3	-	-	-	1	15	15	3	24	8
Чернігівський	7	19	2,7	5	44	8,8	5	22	4,4	4	33	8,3	6	77	12	2	7	3,5	29	202	6,9
Якимівський	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	2	1	8	8	2	10	5
Усього	26	106	4,1	43	250	5,8	34	145	4,3	27	128	4,7	31	236	7,6	24	93	39	188	958	5,2

Примітка: «-» данні відсутні

Таблиця 2. Статеве співвідношення лисиць здобутих різними способами на території Запорізької області у 2005-2010 роках

Table 2. The sexual proportion of taken foxes in different ways in Zaporozhye area territory in 2005-2010

Спосіб полювання	листопад			грудень			січень			лютий			усього		
	самці	саміці	статеве співвідношення	самці	саміці	статеве співвідношення	самці	саміці	статеве співвідношення	самці	саміці	статеве співвідношення	самці	саміці	статеве співвідношення
Полювання з лайками у заростях очерету	57	71	1:1,2	54	57	1:1,1	54	39	1:1,4	15	10	1:1,5	180	177	1:1
Полювання з норними собаками на норах	3	5	1:1,7	7	8	1:1,1	18	14	1:1,3	6	5	1:1,2	34	32	1:1,1
Відстріл під час облавного полювання на зайця	33	31	1:1,1	36	56	1:1,6	19	14	1:1,4	-	-	-	88	101	1:1,1
Полювання з підходу	4	6	1:1,5	10	8	1:1,3	10	10	1:1	5	5	1:1	29	29	1:1
Усього	97	113	1:1,2	107	129	1:1,2	101	77	1:1,3	26	20	1:1,3	331	339	1:1

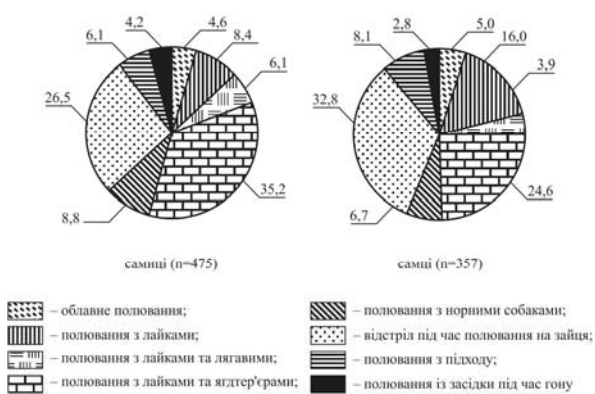

Рис. 7 – Відсоткове співвідношення лисиць здобутих різними способами полювання на території степової зони України у 2000-2010 роках
Fig. 7 - The percentage of taken foxes in different ways of hunting for territories of a steppe zone of Ukraine in 2000-2010

За даними польових досліджень та матеріалами анкетного опитування на території степової зони України під час полювання з мисливськими собаками різних порід, але з обов'язковою присутністю лайок, у 2000-2011 роках здобувалось 41,2 % лисиць, з гончими в комбінаціях порід було здобуто 3,2 %, з ягдтер'єрами – 38,7 %, з фокстер'єрами – 3,7 %, з таксами – 9,9 % (рис. 6). Серед інших порід під час полювання на лисицю можуть використовуватися грейхаунди та спанієлі.

Вплив різних способів полювання на статеве співвідношення лисиць. Полювання впливає на вікову та статеву структуру популяції тварин. За дослідженнями М.В. Роженко у Північно-Західному Причорномор'ї у віддалених районах, де полювання відбувалось 1 раз в 3-4 роки в очеретяних заростях домінували дорослі самці (понад 60 %), частка дорослих самиць становила трохи більше 15 %, а частка молодняку – 19,5 %. У районах, де мисливці бували кілька разів на рік частка дорослих самців зменшується майже вдвічі, частка дорослих самиць збільшується до 23 %, а частка молодняку складає понад 40 % (Роженко М.В., 2006).

За нашими даними за період 2000-2010 роках статеве співвідношення здобутих лисиць складало $1\text{♂} : 1,3\text{♀}$. Самиці здобуваються частіше під час полювання з собаками (лайками, лягавими (курц-

хаарами та дратхаарами) та норними собаками) та із засідки під час гону, а самці – під час полювання облавного, з лайками, полювання на зайця та з підходу (рис. 7).

Статеве співвідношення здобутих у 2005-2010 років лисиць складало $1\text{♂} : 1\text{♀}$, яке за місяцями мисливського сезону майже не відрізняється: листопад та грудень – $1\text{♂} : 1,2\text{♀}$, а січень та лютий $1\text{♂} : 1,3\text{♀}$. Треба зазначити що у листопаді та грудні серед здобутих тварин переважали самиці, а наприкінці мисливського сезону (січень-лютий) навпаки превалюють самці (табл. 2).

За місяцями статеве співвідношення здобутих різними способами лисиць варіює у межах від $1\text{♂} : 1\text{♀}$ до $1\text{♂} : 1,7\text{♀}$, при чому найбільш варіює зазначений показник у листопаді (табл. 2).

Висновки

Динаміка чисельності лисиці звичайної на території степової зони характеризується загальною тенденцією до зменшення її поголів'я, що може бути зумовлено значним відсотком вилучення тварин із популяції (у 1999-2008 роках у середньому 7,3 %).

Способи полювання на лисицю, зокрема у мисливських угіддях степової зони України, змінюються у часі. Так наприкінці минулого сторіччя (1993-1999 рр.) хижак здебільшого здобували під час полювання на зайця-русака та облавного полювання, а у 2000-2011 рр. під час полювання з використанням собак (лайок, курцхаарів, дратхаарів та норних собак).

За досліджуваний період найбільша кількість лисиць здобувалась у листопаді та грудні, а результативність коливалась від 1 до 13 особин на одне полювання (у середньому – 5,2 ос. на одне полювання).

Статеве співвідношення у промисловій вибірці у середньому складало $1\text{♂} : 1,3\text{♀}$. За місяцями мисливського сезону майже не відрізняється, але у листопаді та грудні серед здобутих тварин переважали самиці, а наприкінці мисливського сезону (січень-лютий) навпаки превалюють самці.

Подяки

Автори висловлюють щирі подяки працівникам мисливських господарств Запорізької області В.М. Малюку, В.М. Баєву, В.В. Кирилюку, Харківської області М.Ф. Голосову, О.П. Бондаренку, П.В. Галицькому, а також усім колегам та мисливцям за надану інформацію та можливість приймати участь в полюваннях.

1. Бельгард А.Л. Степное лесоведение. / А.Л. Бельгард – М.: Лесн. пром-сть, 1971. – 336 с.
2. Волох А.М. Великі ссавці південної України в ХХ ст. (динаміка ареалів, чисельності, охорона та управління): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора біол. наук: спец. 03.00.08 Зоологія/ А.М. Волох. – К., 2004. – 34 с.
3. Волох А.М. Охотничьи звери Степной Украины: Монография. Кн. 1 / А.М. Волох – Херсон: ФЛП Гринь Д.С., 2014. – 412 с.
4. Географічна енциклопедія України. Т.2. – К.: Укр. Рад. Енци. ім. М.Л. Бажана, 1990. – 480 с.
5. Герасимов Ю.А. Лисица / Ю.А. Герасимов // Охота на пушних (биологические основы промысла). – М.: Лесная промышленность, 1977. – С. 3-62.
6. Дежкин В.В. Охота и охрана природы. / В.В. Дежкин. – М.: Изд-во «Физкультура и спорт», 1977. – 104 с.
7. Домніч В.І. Роль ратичних (*Cervidae*, *Bovidae*) та хижих (*Canidae*) у біогеоценозах окремих районів палеарктики: дис. ... доктора біол. наук: 03.0.16 – Екологія / В.І. Домніч. – Дніпропетровськ, 2008. – 652 с.

8. Домніч В.І. Динаміка зміни чисельності лисиці та зайця в системі «хижак–жертва» / В.І. Домніч, І.В. Делеган, А.Г. Вязовська, А.В. Домніч, В.Ю. Вовченко // Науковий вісник Ужгородського університету Серія Біологія. – 2011. – Випуск 30. – С. 64-81.
9. Закон України «Про мисливське господарство та полювання, 2000
10. Кириков С.В. Человек и природа степной зоны, конец Х–середина XIX в Европейская часть СССР. / С.В. Кириков – М.: Наука, 1983. – 128 с.
11. Коли Г. Анализ популяций позвоночных. / Г. Коли – М.: Мир, 1979. – 362 с.
12. Лебедєва Н.І. Лисиця звичайна (*Vulpes vulpes* L., 1758) в умовах Нижнього Подніпров'я (морфологія, екологія, практичне значення): дис. ... канд. біол. наук: 03.00.08 – зоологія / Лебедєва Н.І. – К., 2003. – 202 с.
13. Охотоведение: учебник / В.С. Романов, П.Г. Козло, В.И. Падайга. – Мн.: Тесей, 2005. – С. 323-345.
14. Роженко М.В. Хижі ссавці Північно-Західного Причорномор'я (фауна, динаміка чисельності та морфологія). / М.В. Роженко. – Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук: спец. 03.00.08 «Зоологія». – К., 2006. – 24 с.
15. Тимченко Н.П. К истории охоты и животноводства в Киевской Руси (Среднее Поднепровье). / Н.П. Тимченко – К.: Наукова думка, 1972. – 204 с.
16. Чибилев А.А. Лик степи. / А.А. Чибилев – Л.: Гидрометеоздат, 1990. – 192 с.
17. Шевченко Л.С. Судьба лисицы. / Л.С. Шевченко. // Охотник и рыболов Украины / Под ред. Н. А. Коржа. – К.: Урожай, 1986. – С 149-153.
18. Шищенко П.Г. Природа / П.Г. Шищенко. // Страны и народы. Советский Союз. Республики Прибалтики, Белоруссия, Украина и Молдавия. – М.: Мысль, 1984. – С. 227-240.
19. Havranek F. Ekosystémový přístup k regulaci vybraných predátorů // Myslivost 2007, № 11. – S. 58.
20. Hromas J. Trofeje našich šelem v roku 2008 // Myslivost, 2010, № 3. – S. 8–10.
21. Mtrcel J. Lov líšok na Hornej Nitre. // Myslivost. 2010, № 1. – S. 34.
22. Okarma H. Łowiectwo. // H. Okarma, A. Tomek – Kraków : Wydawnictwo Edukacyjno-Naukowe, 2008. – 503 S.

Отримано: 9 жовтня 2014 р.

Прийнято до друку: 27 листопада 2014 р.